

De plundering van de orangistische adel in april 1834

De komplottheorie voorbij

GITA DENECKERE

Postdoctoraal onderzoeker NFWO
bij de Universiteit Gent

De plundering van de orangistische adel te Brussel op 5 en 6 april 1834 is nooit op een adequate manier opgehelderd. Meestal gaan onderzoekers tot op zekere hoogte mee in de klassieke komplottheorie als zouden de orangisten zélf doelbewust op de plunderingen aangestuurd hebben. Men doet in het algemeen vaak een beroep op komplottheorieën als men met een complex en moeilijk te begrijpen fenomeen geconfronteerd wordt. Men zoekt en vindt daarbij snel hét sluitstuk waardoor alles ogenschijnlijk op z'n plaats valt. Alle schuld en verantwoordelijkheid wordt daarbij afgewenteld op de malafide vijand van dienst, in dit geval de orangisten.

Het is voor de historicus een interessante opdracht om dit soort paranoïde redeneringen te demonteren. Daarbij moet rekening gehouden worden met verschillende elementen die men gedeeltelijk kan terugvoeren op de kern van de communicatietheorie: wie zegt wat aan wie met welk effect? In het geval van de orangistische komplottheorie wordt de agens gevormd door de Haagse kringen van waaruit de destabiliserende richtlijnen vertrokken zouden zijn. Hiervan zijn met betrekking tot de rellen in april 1834 nooit harde bewijzen gevonden. Maar indien die er toch zouden zijn, moet ook nog een relatie gelegd worden tussen hetgeen de agens zogenaamd bekookstooft en de effecten daarvan op de doelgroep. Deze schakel is in de komplottheorie allermint problematisch. Elke feitelijke orangistische actie wordt afgeschilderd als onderdeel van een georchestreerde campagne die zich naar de climax in april 1834 toebewoog. De relatie tussen mogelijke contrarevolutionaire plannen in Den Haag en de anti-orangistische plunderingen wordt geaffirmeerd maar onvoldoende beargumenteerd. Tussen het ontwaren van een complot en het aantonen daarvan, komt men allerlei klippen tegen die niet omzeild mogen worden.

Het verhaal van de 'sac d'avril' in 1834 werd al lang geleden verteld door Frans Van Kalken (Van Kalken, 1936, pp. 9-35). Dat verhaal kan uitgediept en opnieuw geïnterpreteerd worden. Voorbij de komplottheorie heb ik in het

kader van mijn doctoraatsonderzoek geprobeerd om met behulp van antropologische en mentaliteitshistorische inzichten een verklaring te vinden voor de anti-orangistische acties in de periode 1831-1834. De essentie daarvan is onlangs gepubliceerd, zonder dat op de details van de verschillende acties werd ingegaan (Deneckere, 1994). In bijlage is de lijst opgenomen van alle anti-orangistische collectieve acties in Brussel, Antwerpen, Gent en Luik waarvan ik in politie-, gerechtelijke en politieke archieven sporen gevonden heb. Het betreft in totaal 32 acties in de jaren 1831-1834, die variabel waren qua morfologie, duur, omvang, intensiteit, gewelddadigheid en destructiviteit. De plunderingen in maart 1831 en april 1834 zijn in de reeks vanzelfsprekend de meest in het oog springende collectieve acties. Het zijn vooral deze acties die een verklaring behoeven. We kunnen ze echter niet los zien van de hele cluster collectieve acties in 1831-1834. Ik verwijs daarvoor naar mijn hoger geciteerde studies. In onderhavig artikel ligt het accent op de gebeurtenissen in Brussel in april 1834.

1. DE PLUNDERING VAN DE BRUSSELSE ADEL (1834)¹

“Nous avons aussi notre tour aujourd’hui, chère maman. Une émeute, des rassemblements, et, chose bizarre, une émeute et des rassemblements pour le gouvernement. Oui, vous allez rire: pour le gouvernement. L’émeute marche aux cris de: «Vive le Roi!»”

Louise-Marie aan Marie-Amélie, 6 april 1834. In: Henri d’Ursel, *La cour de la Belgique et la cour de France de 1832 à 1850. Lettres intimes de Louise-Marie d’Orléans, première Reine des Belges au Roi Louis-Philippe et à la Reine Marie-Amélie*. Paris, 1933, p. 33.

De plundering van de Brusselse adel, die een storm van verontwaardiging ontketende in heel conservatief Europa, was het onverwachte gevolg van een opgeblazen incident. Het onderhoud van de gesekwestreerde stoeterij van de prins van Oranje in Tervuren werd de Belgische schatkist te duur. In maart 1834 besloot de regering de paarden te verkopen. In de salons van de oranjegezinde Brusselse adel kwam dit over als een schande voor de ridderlijkheid. De geruchtenstroom kwam op gang: de prins van Orléans had zijn begerig oog laten vallen op de vier mooiste paarden; het gepeupel zou met de hulp van de koninklijke rijmeester het ros dat de prins van Oranje in Waterloo had

¹ Dit relaas van de gebeurtenissen kan in zekere zin gelezen worden als een correctie op het in het vorig nummer van het BTNG verschenen artikel van Frank Judo (Judo, 1996), die vaak naar mijn doctoraat verwijst en daarmee de indruk wekt dat zijn these gestaafd wordt door het materiaal dat ik daar verwerkte.

bereden voor een mestkar spannen en het nobele dier in de straten ridiculiseren. Het aristocratische milieu wilde de paarden van alle smetten zuiveren en bracht de nodige financiële middelen bijeen om ze terug te schenken aan de prins van Oranje. De discrete hommage werd echter tot een openlijke manifestatie van orangisme getransformeerd toen intekenlijsten geopend werden, die door *Le Lynx* en de *Messenger de Gand* werden gepubliceerd. De kleine d's waren goed vertegenwoordigd op de lijsten, met name in Brussel. De triomfantelijke revelatie van het aantal oranje-sympathisanten in de adelstand verhulde voor het grote publiek de geringe politieke motivatie van de hoofse aristocratie, die zich al lang rekenschap had gegeven dat de restauratie geen kans meer maakte.² Op basis van de ervaring met provocerende orangistische artikels, zou de historicus zich eerder in Gent en Antwerpen – waar de *fine fleur* van adel en burgerij de intekenlijsten evenzeer een bijzondere glans gaf – aan een nieuwe golf van collectieve actie verwachten. In Gent tekenden meer dan zeven leden van het stadsbestuur, inclusief burgemeester Van Crombrugge, in op de fameuze paarden. Het bleef echter buitengewoon rustig.³ In Luik richtten de orangisten een eigen gewapende burgerwacht op, ondanks het feit dat de autoriteiten vigilant waren en een proclamatie in klare taal aanplakten.⁴ Het bekendmaken van de intekenlijsten, waarop vaak ook politiek personeel figureerde, gaf in Limburg, West-Vlaanderen, Henegouwen, Namen en Luxemburg nergens aanleiding tot oproer.⁵

In Brussel werd de stemming van de plunderingen in 1831 ruimschoots overtroffen, ofschoon sindsdien nauwelijks nog op de patriottische ziel getrapt was. Ik breng kort de feiten in herinnering, met aandacht voor een aantal belangrijke elementen die Van Kalken over het hoofd zag.⁶

² De Oostenrijkse ambassadeur Dietrichstein aan Metternich, 30 maart 1834. DE RIDDER A., *Les débuts de la légation d'Autriche à Bruxelles. Lettres du comte de Dietrichstein, 1833-1835. Bulletin de la commission royale d'histoire*, 92, (1928), 3, pp. 289-290; MERODE H. de, *Souvenirs du comte de Mérode-Westerloo, sénateur du Royaume, ancien envoyé extraordinaire près S.M.I.R.A. Bruxelles-Paris, 1864*, II, p. 294.

³ De Lamberts aan Rogier, 8 april 1834. ARA, *Rogier*, 261; generaal Malherbe aan minister van Oorlog Evain, 7 en 8 april 1834. KML, *België in de periode 1830-1839*, 128; alle namen van orangistische sympathisanten werden opgetekend door CALLION E., *Gendsche Kronyke*. Gent, deel X (1822-1835). Voor de toestand in Antwerpen: diverse rapporten van burgerlijke en militaire autoriteiten aan Evain, 7-24 april 1834. KML, *België in de periode 1830-1839*, 128.

⁴ AVL, *Sûreté publique*, XII/A 29-144; AEL, *Archives de Sûreté publique*, IV/A 18-81; ARA, *Rogier*, 266.

⁵ Diverse rapporten van gouverneurs, 8-30 april 1834. ARA, *Rogier*, 261.

⁶ Voor de beschrijving steunde ik op diverse rapporten en correspondentie in SAB, EP, 10; KLM, *België in de periode 1830-1839*, 128; ARA, *Rogier*, 261-262-263-264; *Affaire des pillages et dévastations commis à Bruxelles les 5 et 6 avril 1834. Acte d'accusation*, 9 juni 1834. MB, 28 juni 1834; *Proclamaties en regeringsmededelingen*. MB, 7-20 april 1834.

1.1. De feiten

In de drukste delen van de stad circuleerde begin april 1834 een anoniem pamflet, dat het Belgische volk opriep tot de vernietigingsoorlog tegen de vijanden van het vaderland (zie bijlage 2). In bijlage volgden de namen van de ondertekenaars vermeld in de lijst uit *Le Lynx*, plus hun adres en bij sommigen een hatelijke opmerking. Allen werden gevat onder de dreigende woorden: "*Tous ces infâmes sont livrés à la vengeance des vrais amis de leur patrie*". Het pamflet werd in herbergen uitgedeeld, in brievenbussen gestopt en in drukke straten rondgestrooid.

Op 5 april 1834 waren in café 'A Rome' achter het stadhuis duidelijke voortekens merkbaar. Er werd een tekening opgehangen met een galg waaronder de namen van prins de Ligne, markies de Trazegnies en gravin de Lalaing prijkten. In 'A Rome' was begin 1833 de *Société des Amis de la Vérité* tot stand gekomen, een republikeinse vereniging die vrij veel leden telde.⁷ Rond halfelf verlieten een aantal jongeren de herberg om zich, de Brabançonne zingend, naar café 'Domino' op het Muntplein te begeven. Uit het publiek gooide iemand die avond een briefje op de scène van de Muntschouwburg. Het briefje bevatte een anoniem verzoek om de 'Stomme van Portici' op te voeren. De regisseur van de Munt kreeg van de politie de toestemming aan te kondigen dat de volgende avond een voorstelling zou plaatsvinden van de revolutionaire opera. De invloed van dit misschien onbetekenend lijkend gebaar op de ontketening van het postrevolutionair geweld, mag niet onderschat worden. We kunnen dit afleiden uit de haast waarmee de autoriteiten de aangekondigde opvoering weer afgelastten. Burgemeester Rouppe liet de Muntschouwburg op 6 april 1834 sluiten, in samenspraak met minister Rogier en waarnemend procureur-generaal Fernelmont. Bij de heropening twee dagen later vond de koning het raadzaam de 'Stomme van Portici' nog niet op te voeren. Ook in Luik werd op 10 april 1834 besloten een aangekondigde opvoering van de opera te verdagen.⁸

Het ware in Brussel uit veiligheidsoverwegingen nog beter geweest geen gevolg te geven aan het anoniem verzoek om de opera op te voeren. Toen op 5 april 1834 het spektakel in de Munt rond 11 uur ten einde liep, schaarden de jongeren uit 'A Rome' zich rond de Vrijheidsboom, begonnen luidkeels de

⁷ WOUTERS H., *Documenten betreffende de geschiedenis der arbeidersbeweging (1831-1853)*. Leuven-Parijs, 1963, I, pp. 76-77.

⁸ Rogier aan Rouppe, 6 april 1834. ARA, *Rogier*, 261. Rouppe aan Cartigny (directeur Munt), 7 april 1834; Fernelmont aan Bosquet, 6 april 1834; Rouppe aan Van Praet, 8 april; Van Praet aan Rouppe, 8 april 1834. SAB, *EP*, 10; besluit stadsbestuur ter sluiting van het theater, 10 april 1834; burgemeester Jamme aan gouverneur Luik, 10 april 1834. ARA, *Rogier*, 266.

nationale hymne te zingen en skandeerden de namen van de intekenaars op de stoeterij. Het geamuseerde en geestdriftige publiek van de Munt was hier geenszins ongevoelig voor en jouwde de orangistische adel volmondig uit. Joseph Donies, het prototype van de *stormy petrel* van 1830 speelde in deze acties een opgemerkte rol. Deze ambtenaar op het ministerie van Oorlog stond bekend om zijn turbulent karakter. Hij had deelgenomen aan de anti-orangistische woelingen in 1831, had op 2 april van dat jaar reglementen en omzendbrieven van de *Association Nationale Belge* mee ondertekend⁹ en was later actief in radicaal-patriottische acties. Zijn vrienden noemden hem Robespierre omdat hij begin oktober 1830 in een emotioneel betoog in de Réunion Centrale de eeuwige uitsluiting van Nassau gepredikt had. Donies knipte na de plunderingen in april 1834 op aandringen van zijn vrouw zijn snor af, die hij had laten staan als herinnering aan zijn rol in de revolutie. Als getuige à décharge trad voor hem Adolphe Levae op. Levae was redacteur van de radicaal-patriottische krant *Le Belge* en inspecteur van de commissie die de nationale helden beloonde. Hij zag Donies, die een intieme vriend was, op 5 april twee uur vóór de eerste plunderingen. Donies en Levae verwachtten op dat moment patriottische manifestaties maar geen geweld. Een ware patriot mocht in hun ogen niet aan plunderingen deelnemen. Donies verschaftte op 6 april aan de *Belge* foutieve informatie over de gebeurtenissen de dag voordien, wat volgens Levae zijn onschuld terzake afdoende bewees.

Te midden van het feestelijke gewoel aan de Vrijheidsboom werd de Brabançonne plotseling overstemd door de kreet "*A la rue l'Evêque; il faut faire justice!*" Een 2 à 300-koppige menigte, waaronder een groot aantal goed geklede personen, begaf zich naar de *Cercle*, de club van de Brusselse orangisten. Daar brak een kleine blonde man de gaslantaarn. In de duisternis kon de vernieling beginnen. Commissaris Wagener snelde onmiddellijk naar de permanentie om versterking te halen. De anti-orangisten waren ondertussen al naar de drukkerij van *Le Lynx* getrokken, waar de 64-jarige burgemeester Rouppe hen tevergeefs tot bedaren probeerde te brengen.¹⁰ De soldaten onder leiding van plaatscommandant Rodenbach werden niet bepaald gunstig onthaald door de menigte: "*Vive le Roi Léopold, Vive le Bourgmestre! A bas les orangistes! A bas les bayonettes!*"

Later op de avond werden de huizen van hertog d'Ursel (Houtmarkt) en prins de Ligne (Hertogsstraat) aangevallen. Zij stonden in de lijst van "*infâmes*"

⁹ WOUTERS H., *op. cit.*, p. 18, 21.

¹⁰ "I heard the Burgmaster's voice haranguing the people, but not in a way calculated to make much impression". De Britse ambassadeur Adair aan Palmerston, 6 april 1834. DE RIDDER A., *op. cit.*, p. 379.

respectievelijk geboekstaafd als "*le plus cruel ennemi des Belges*" en "*celui qui naguère prononça ces belles paroles en s'adressant au prince d'Orange, alors qu'il venait pour bombarder Bruxelles: Prince, vous n'entrerez dans Bruxelles qu'en marchant sur mon corps; le traître, aujourd'hui il renie sa patrie*".

Roupe verhinderde erger dan glasschade. Aan de Vrijheidsboom bij het Paleis werd opnieuw de Brabançonne aangeheven. Nadat ook de huizen van markies de Trazegnies (Hertogsstraat) en graaf de Béthune (Grote Zavel) een beurt dreigden te krijgen, viel Roupe uit zijn rol van goedmoedige burger-vader, gaf de drie wettelijke sommaties en liet de menigte uiteendrijven.

De volgende ochtend vroeg waarschuwde Adolphe Levae minister van Binnenlandse Zaken Rogier:

"Des bruits sinistres se répandent. Un grand mouvement se préparerait. On aurait distribué des cartouches au peuple. Si vous présumez que je puisse être plus utile en me mettant en votre disposition que dans les rangs de la Garde Civique, j'attends vos ordres."¹¹

Dit briefje is een aanwijzing dat de georganiseerde radicaal-patriotten geen hand hadden in het collectief geweld dat die dag zou losbreken. Over vuurwapens beschikte de menigte niet, in tegenstelling tot wat Levae meende. Vanaf 8 uur 's ochtends vormden zich kleine groepjes gewapend met hamers, bijlen en stokken. De mobilisatie gebeurde door geroffel op trommels en ijzeren emmers. De menigte vertrok ordelijk achter grote driekleurige vlaggen en zong patriottische deuntjes. Al gauw echter kreeg het geheel de chaotische allure van carnaval, met deelname van types die vrouwenlommen droegen. Een opgemerkt figuur was J. B. Thomas, een thuiswerker, die zijn vader onderhield. Thomas wordt in de bronnen nu eens tamboer-majoor, dan weer dansprovoost genoemd. Hij droeg een steekhoed met een pluimpje. Hij maakte maaierende bewegingen met zijn stok waar lommen aan hingen. Hij gebruikte zijn stok om achterblijvers aan te porren om op te schieten.

De menigte werd onderverdeeld in groepen, die in de politierapporten op 100 à 200 man geschat werden en die zeer mobiel waren. De organisatorische capaciteit van deze groepen blijkt uit de accurate selectie van de doelwitten, die in uiteenlopende delen van de stad gevestigd waren.

Het eerste doelwit was het huis van hertog d'Ursel, waar de politie pas een half uur later intervenieerde. Daarna volgden de woningen van prins de Ligne, markies de Trazegnies ("*ex-membre du Congrès*", Hertogsstraat), graaf de Béthune, mevrouw de Lalaing, graaf de Marnix (Zandstraat), graaf d'Oultremont (Priemstraat), baron d'Overschie (Kleerkopersstraat), baron de Vinck de West-

¹¹ Levae aan Rogier, 6 april 1834. ARA, Rogier, 261.

Wezel, graveur De Wasmes-Pletinckx (Sint-Goedeleplein), koetsenmaker Jones (Lakensestraat), rijtuigmaker Tilmont (buiten de Lakensepoort), Guillaume Hoorickx, Coenaes ("*orangiste fieffé*", Koningsstraat), Messel-Blissett ("*le rénégat*", bankier, Sint-Kristoffelstraat) en het atelier van *Le Lynx* (Augustijnenstraat). In totaal werden 17 huizen en handelshuizen bewerkt, waarvan vermelde bewoners op de bijlage van het pamflet prijken. Nummer 16 was Schovaers, eigenaar van de *Cercle orangiste*. Enkel de herberg 'Quatre Vents' van Donneux werd per abuis geplunderd. Op 21 april 1834 beliep de geconstateerde schade reeds 301.453 fr., een fractie van het totale schadebestek.¹²

De *sac d'avril* kreeg een uitloper in Leuven, waar op 7 april 1834 ordeverstoringen gemeld werden. Een 400-tal personen namen er aan deel, vooral jongeren van 16 tot 20 jaar. Doelwitten waren de grondbezitters Schouten-De Lescailles, de Wouters de Boeckhout en De Bruyn.¹³

Niemand werd gedood of gewond. Diefstal en roof waren uitzonderlijk. Enkel Schovaers van de *Cercle orangiste* meldde diefstal van 40.000 fr. aan zilver en 50.000 fr. aan linnen, couverts en juwelen. Tijdens het proces bleek hoe verschillende deelnemers diefstal verhinderden. Albert Vanzoon van zijn kant 'ramasseerde' drie zakdoeken en een mooi corset voor zijn vrouw bij baron de Vinck. Hij dacht niet dat hij daarmee iets verkeerd deed. De plunderingen hadden dus geen direct materieel motief:

"Il est vrai que la très-grande majorité des acteurs étaient guidées par d'autres mobiles. Il était visible que ceux-ci croyaient s'acquitter d'une mission patriotique. Il accomplissaient leur oeuvre de vandalisme aux cris mille fois répétés de Vive le Roi! Vivent les Belges! Partout une foule nombreuse entourait le théâtre du pillage et témoignait hautement de ses sympathies pour ces prétendus exécuteurs de la justice nationale."¹⁴

Een tweede kenmerk van de collectieve acties was het razendsnelle en systematische tempo waaraan men te werk ging. Bij de Ligne duurde het drie uur, bij de Trazegnies nauwelijks drie kwartier vooraleer het meubilair op alle verdiepingen volledig vernield werd. Glas ging aan diggelen, pendules werden projectielen waarmee men lusters bekogelde, canapés vlogen door de vensters.

De plundersaars waren volgens getuigen in een buitengewoon goed humeur. De legerofficieren onderstreepten de kalmte van de acties om te verantwoordwoorden dat de gewapende macht nauwelijks van de wapens gebruik had

¹² Overzicht plunderingen, 21 april 1834. ARA, Rogier, 262.

¹³ Procureur des konings Leuven aan Lebeau, 8 april 1834. ARA, Rogier, 261.

¹⁴ THONISSEN J.J., *La Belgique sous le règne de Léopold I.* Louvain, 1861, p. 183.

gemaakt. Koningin Louise-Marie, die haar moeder uitgebreid informeerde over het oproer, beschreef de stemming als volgt:

“Elle avait un caractère complexe, étrange et presque insaisissable. Ce n’était pas une émeute ordinaire, qui attaque avec la force, qu’on repousse avec la force. C’étaient des amis du gouvernement, des gens de bien, du moins bien intentionnés jusqu’au désordre, bienveillants jusqu’à la barbarie et au vandalisme, qui n’offraient nulle part de résistance à la troupe, qui ne proféraient aucun cri séditieux, et qui marchaient gaiement, froidement, imperturbablement à la dévastation comme à l’exécution d’un devoir.”¹⁵

De plundering van de wijnkelders van het voornamelijk gezelschap gaf aanleiding tot wanstaltige scènes van dronkenschap. De arbeiders van De Wasmes-Pletinckx boden de plunders een pint bier aan in ruil voor hun mededogen. Aldus werd 264 liter bier genuttigd op kosten van de graveur.

Minister Rogier en koning Leopold waagden zich te paard te midden van het volk. Rogier beschreef zijn interventie, die slechts een averechts effect had, in zijn niet-gepubliceerde *Notes et Souvenirs*:

“Je harangue la foule et dis que je ferai fusiller les pillards. Entouré, menacé. Perche armée d’enfer enforce mon chapeau et déchire jusqu’au reins ma redingote! ‘Si vous dites un mot, nous vous descendons. – C’est Rogier ... – Vive Rogier!’”¹⁶

Koning Leopold steeg te paard toen de menigte het huis van de Ligne op de hoek van de Wetstraat en de Hertogsstraat belaagde. Het hoogstpersoonlijk optreden van Leopold had een dubbele invloed op de menigte. Eerst staakte iedereen eerbiedig de activiteiten, maar bij het vertrek van de vorst ging het vernielingswerk gewoon verder. Het is niet onwaarschijnlijk dat het volk de koninklijke interventie als een teken van instemming interpreteerde. Door Belgicistische commentatoren werd het ingrijpen koelbloedig en dapper genoemd. De Oostenrijkse gezant Dietrichstein oordeelde daarentegen dat de aanblik van de koning te paard het helse werk aanwakkerde.¹⁷ Volgens Louise-Marie was het niet de taak van de koning zich in een samenscholing te compromitteren. De koningin bestempelde het optreden van haar gemaal als misplaatste heldenmoed.¹⁸

¹⁵ Louise aan Marie-Amélie, 7 april 1834. D'URSEL H., *op. cit.*, p. 33.

¹⁶ Geciteerd in DISCAILLES E., *Charles Rogier (1800-1885), d'après des documents inédits*. Bruxelles, 1893, pp. 336-337.

¹⁷ Dietrichstein aan Metternich, 13 april 1834. DE RIDDER A., *op. cit.*, p. 304.

¹⁸ Louise-Marie aan Marie-Amélie, 6 april 1834. KA, F LI 643. Deze voor de koning minder fraaie brief werd niet door d'Ursel gepubliceerd en vindt men geciteerd bij KERCK-

1.2. De actoren en hun motieven

De menigte die op straat kwam, had geen zichtbare leiders of woordvoerders. Voor de historicus die aangewezen is op teksten; betekent dit onder meer dat er geen rechtstreekse bronnen voorhanden zijn die informatie over de motieven en de mentaliteit van de actoren kunnen verschaffen. De anti-orangistische acties waren in het algemeen het werk van veelal anonieme en dus moeilijk sociaal-politiek te catalogeren groepen. Wat het sociaal profiel van de actoren betreft, is de historicus in hoge mate afhankelijk van het toenmalige politieapparaat, dat in de chaotische postrevolutionaire periode zijn werk allesbehalve naar behoren deed. De 'sac d'avril' van 1834 is de enige actie waarvoor we over vrij gedetailleerde aanwijzingen beschikken wat de sociale rekrutering betreft. Van 16 juli tot 17 augustus 1834 verschenen naar aanleiding van de plundering 77 beklagden voor het Assisenhof van Mons. Het beroepsprofiel dat ik van hen heb kunnen maken (zie bijlage 3), stemt in grote lijnen overeen met onvolledige lijsten van arrestanten die zich in het Brusselse politiearchief bevinden. Men kan de beschuldigten niet als gepeupel bestempelen. De meerderheid was als zelfstandige of geschoolde arbeider werkzaam in diverse ambachten. Vier beklagden waren jonger dan 16 jaar; 23 tussen 16 en 20 jaar; 13 tussen 21 en 25 jaar; 10 tussen 26 en 30 jaar; 14 tussen 31 en 35 jaar; 5 tussen 35 en 40 jaar; 9 ouder dan 40. De oudste beklagde was 60 jaar. In zoverre de groep beklagden een representatieve doorsnede vormde van de deelnemers was de doorsnee-deelnemer dus van het mannelijk geslacht, arbeider en tussen adolescentie en volwassenheid.

Zoals bij de vroegere anti-orangistische plunderingen is de hamvraag welk motief deze mensen hadden voor hun gewelddadige acties. In 1834 was de gerechtelijke organisatie beter uitgebouwd dan drie jaar tevoren, zodat we over meer materiaal beschikken om die vraag te beantwoorden. Van de 330 getuigen die na de plundering in 1834 werden ondervraagd, was er niet één die kon verklaren dat men geld uitgedeeld had, noch dat een bevel gegeven of een marsorder uitgetekend was. Het nauwgezette gerechtelijk onderzoek leverde geen enkele indicatie van organisatie van bovenaf op. Het enige spoor dat een georganiseerde oproep verried, was het hogergeciteerde pamflet. Het werd na de gewelddadige gebeurtenissen op 6 april door parket en politie als een directe provocatie beschouwd. Ik leg de nadruk op na, want hoewel het pamflet wel ongerustheid had verwekt bij de autoriteiten, maakten zij vóór de acties geen aanstalten om de verdere verspreiding te verhinderen. In het

VOORDE M., *Louise van Orléans. Het vergeten leven van Louise-Marie, eerste koningin van België (1812-1850)*. Tielt, 1988, p. 42.

requisitoir van advocaat-generaal De Bavay werd het pamflet en niet de publicatie van de intekenlijsten als aanleiding tot de rellen naar voor geschoven. In zijn memoires liet hij evenwel niet na te onderstrepen dat het pamflet zonder de intekenlijsten nooit het licht zou hebben gezien.¹⁹

De argumentatie van de flamboyante magistraat voor het Assisenhof klinkt logisch. De namen van de adellijke orangisten waren via *Le Lynx* al vanaf 2 april bekend, zonder dat dit onmiddellijk collectieve acties uitlokte. Brussel was ook niet de enige stad waar de laagste sociale klasse de revolutie wilde behoeden. De publicatie van de lijsten leidde noch in Gent, noch in Luik tot plunderingen. Het belangrijkste argument van De Bavay was dat de agressieve woordkeuze in het pamflet niet refereerde aan een bestraffing met een eenvoudig charivari. Hij dacht hierbij meer bepaald aan de uitdrukkingen: "*extirper jusque dans sa tige - depuis trois ans le lion sommeille, il est temps enfin qu'il se réveille*"²⁰ - *c'est à nous à demander vengeance, il faut anéantir cette race infernale - il faut que cette plante vénéneuse soit arrachée avec sa racine - nous livrons à la vengeance des bons patriotes - guerre d'extermination aux ennemis de la patrie*".

Dit krijgsvanzuchtige taalgebruik tegenover de orangisten was in de besproken periode nochtans gebruikelijk en had in andere omstandigheden niet tot de uitvoering van de bedreigingen geleid. Een gelijkaardig artikel in de radicaal-patriottische *Le Belge*, die in de kroegen de meest verspreide krant was en volgens de geruchten druk becomingariseerd werd door volksmensen, had bijvoorbeeld geen aanwijsbaar effect op de gemoederen. Voor De Bavay was er geen reden om het strafrechtsartikel dat de directe excitatie bestrafte, niet toe te passen op de verantwoordelijken voor het pamflet. In die optiek was het gros van de beklagden slechts opgestoot en - *mutatis mutandis* - onschuldig.²¹

Drie dertigers werden voor het auteurschap van het pamflet in staat van beschuldiging gesteld: Henri Abts (handelaar), Jean-Jacques De Coninck (ex-officier van de jagers te voet) en Charles Winckelmans (ijzerhandelaar). Henri Abts ontkende het auteurschap. Frans Van Kalken gelooft hem op zijn woord. Mijns inziens stelde Abts wel degelijk de tekst op. Winckelmans verklaarde aan de onderzoeksrechter dat hij er zonder meer van uitging dat Abts de auteur van het pamflet was. Uit de politierapporten blijkt dat hij het pamflet in 'A Rome' verspreidde.²² Abts ontkende niet dat hij pamfletten had uit-

¹⁹ DE BAVAY C., *Souvenirs de quarante années de magistrature* (ongepubliceerd document uit het archief van het parket bij het Hof van Beroep - Justitiepaleis Brussel), p. 11.

²⁰ Een duidelijke verwijzing naar de plunderingen in maart 1831.

²¹ Requisitoir voor het Assisenhof van Mons, 13 augustus 1834. MB, 15 augustus 1834.

²² Wnm. procureur-generaal aan Rouppe, 11 april 1834. SAB, EP, 10.

gedeeld, maar verzekerde de tekst van een onbekende te hebben gekregen. Hij bekende anderzijds wel dat hij samen met Winckelmans en De Coninck de tekst bij Crickx – drukker van de satirische orangistische krant *Le Knout* – liet drukken aan 37 fr., waarvan elk een achtste betaalde. Abts nam ook deel aan de patriottische vreugde rond de Vrijheidsboom, maar ontkende geplunderd te hebben. Dit wordt bevestigd door getuigen, die Abts kenden in zijn functie van sergeant-majoor bij de Brusselse burgerwacht. Abts was geen lid van de republikeinse *Société des Amis de la Vérité*. Adolphe Levae, die ook voor Abts als getuige à décharge optrad, beschikte als lid van de commissie van het IJzeren kruis over documenten die het patriottisme en de eerbaarheid van Abts bewezen.

De reden waarom Van Kalken gelooft dat niet Abts, maar een mysterieus personage achter de schermen verantwoordelijk was voor de tekst, is dat het pamflet zo welluidend klonk dat het wel uit de pen van een ervaren pamfletist moest komen en niet uit die van een handelaar. Van Kalken ziet daarbij over het hoofd dat Abts schrijversambities koesterde. Dit blijkt uit het feit dat het gerecht in Abts' woning van zijn hand een volledig werk over de Belgische revolutie en enkele toneelstukken over hetzelfde onderwerp aantrof. Uit zijn correspondentie met een handelaar in Parijs bleek dat Abts constant met politiek bezig was. In zijn geschriften ventileerde hij een grote vaderlandsliefde en een even grote haat tegen aanhangers van het huis van Oranje.

De verdachten namen zelf geen aanstoot aan de felheid van de tekst. Beklaagde De Coninck, oudgediende bij het Belgisch leger, was van oordeel dat het pamflet een uitstekend antwoord was op de intekenlijsten in de orangistische kranten en drong aan op het drukken ervan. Jean-Benoît Crickx drukte op 4 april 1834 ongeveer 400 exemplaren zonder de inhoud grondig te lezen, aangezien het een patriottisch pamflet zonder republikeinse inslag betrof en hij geen risico dacht te lopen. De verantwoordelijken voor het pamflet verwachtten zich niet aan het collectief geweld. Zij hadden niet de bedoeling zo'n drastische actie uit te lokken. Op 6 april verbrandde Abts het manuscript in aanwezigheid van Crickx samen met de exemplaren die nog niet uitgedeeld waren. Uit al die aanwijzingen blijkt dat het auteurschap, het drukken en de verspreiding van het pamflet wel degelijk aan Abts, De Coninck en Crickx kan worden toegeschreven.

De vraag is alleen welke invloed de boodschap op de ontvangers had. Het is zeer moeilijk uit te maken in welke mate het pamflet bijgedragen heeft tot de ontketening van het oproer. Op basis van de verklaringen van de 78 beklagden en 330 getuigen voor de rechtbank kan gesteld worden dat de invloed van het pamflet zeer gering was. Slechts een 12-tal van de opgeroepen getuigen had de tekst gelezen. Van die twaalf personen kenden de meesten Henri Abts en de anderen persoonlijk, maar geen van hen had deelgenomen aan de in hun ogen betreuenswaardige plunderingen. De mensen die thuis, op straat

of in de herberg een pamflet gekregen hadden, behoorden overwegend tot de middenklasse en niet tot de arbeidersklasse zoals de plunderaars. Tot de ontvangers van het pamflet behoorden een commissionair in publieke fondsen, een bediende bij het ministerie van Binnenlandse Zaken, een onder-afdelingshoofd bij het Rekenhof, een glazenmaker, een scheepsbouwer, een steenbakker, een slotenmaker, een likeurhandelaar, een kapper, twee postbediendes, een behanger en een luitenant.

Een ander argument voor de relatief geringe invloed van het pamflet bij de mobilisatie was dat niemand van de 72 'opgestookten' verwees naar de tekst ter motivatie van zijn wandaden. Deze mensen, die het pamflet kennelijk niet onder ogen gekregen hadden, waren doorgaans het Frans niet machtig. Dat maakt de rechtstreekse invloed van het Franstalig pamflet op hun acties des te twijfelachtiger. De 44-jarige Henri de Wageneer bijvoorbeeld, arbeider aan het Kanaal, bijgenaamd Pottekaas, kon niet lezen. Hij was er persoonlijk van overtuigd dat een zekere Dansaert ingetekend had op de orangistische lijst. Toch liet hij zijn vermoeden verifiëren door iemand die wel kon lezen. De invloed van het pamflet op de plunderaars was hoogstens indirect, in die zin dat het een weg moet gevonden hebben in de geruchtenstroom en de moeilijk grijpbare mondelinge cultuur van die tijd. Of men dan nog kan stellen dat het pamflet dé enige echte aanstoker was, is echter de vraag.

Slechts 25 van de 78 beklagden ontkenden aan de plunderingen deelgenomen te hebben. De anderen beriepen zich niet op het pamflet ter motivatie van hun wandaden. Ze verscholen zich dus niet achter die bron van instigatie, niettegenstaande ze hoorden dat de openbare aanklager hen op grond daarvan vrijpleitte. Ook de gebruikelijke façade die zware dronkenschap vaak biedt aan arrestanten, werd zelden opgetrokken in 1834. Enkel Guillaume Vandebanden (53 jaar, dagloner), Pierre Huyghens (26 jaar, arbeider) en Pierre Pelleriaux (36 jaar, boottrekker) verklaarden dat ze zo beschonken waren dat ze niet wisten wat ze deden. Zoals gezegd bekende meer dan 2/3 van de beschuldigten deelname aan het oproer. De verklaring die ze naar voor schoven is buitengewoon merkwaardig en heeft onvoldoende aandacht gekregen van Van Kalken. De plunderaars waren ervan overtuigd dat het stukslaan toegelaten, ja zelfs bevolen was door koning Leopold zelve. Het is mogelijk dat de beschuldigten onnozelheid veinsden in hun overtuiging dat ze namens de koning handelden, maar dat is onmogelijk af te leiden uit hun verklaringen voor de rechtbank – de enige bron die ons inlicht over hun motivatie. Pierre-Napoléon Verbelen (22 jaar, blikslager) verklaarde de zondagavond opgetogen aan de Brusselse politie dat hij méér had gewerkt dan in de week. Met werken bedoelde hij het naar buiten gooien van pendules en dergelijke. Hij had behalve drie boeken van orangistische auteurs niets weggenomen uit de chique huizen. Vanderbelen geloofde dat zowel de koning als de burgemeester zijn naam genoteerd hadden met het oog op een beloning. Volgens Jean-Joseph

Dobbeleer (34 jaar, dagloner) had de koning toegelaten de orangistische inboedels stuk te slaan, maar plundering of brandstichting verboden. Jean-Baptiste De Tienne (35 jaar, steenhouwer) sloeg stuk wat bij de Trazegnies naar buiten werd gegooid. Hij was van mening dat men hem moest laten doen, omdat de actie tegen de orangisten gericht was. Hij verkeerde in de heilige overtuiging dat de collectieve acties de instemming van de koning wegdroegen. Guillaume Maes (13 jaar, kleermaker) verklaarde dat iedereen zei dat de koning om vergelding gevraagd had. Volgens Jean-Baptiste Obach (20 jaar, mecanicien) had de koning de plunderingen bevolen.

Het collectieve waandenkbeeld dat de koning de toelating gegeven had voor het geweld tegen de orangisten, werd versterkt door het feit dat tal van militairen enthousiast deelnamen aan het purificatieritueel. De plundersaars gebruikten de participatie van militairen om de eigen deelname te rechtvaardigen.

De collectieve bekentenis liet de openbare aanklager paradoxaal genoeg steenkoud. De Bavay wilde enkel Abts en Crickx veroordeeld zien, samen met Donies, omwille van diens turbulent politiek gedrag sinds 1831. Hij bepleitte de vrijspraak van 44 beschuldigen, oordeelde dat er onvoldoende bewijzen waren om De Coninck en Winckelmans te veroordelen en riep verzachtende omstandigheden in voor alle anderen. De jury beraadslaagde van 13 uur tot 19 uur over 289 vragen en kwam tot een collectieve vrijspraak, Abts, Crickx en Donies inclusief.²³ Prompt werd in Brussel een groot diner georganiseerd voor de vrijgesproken plundersaars. Een inzameling in de kroegen leverde naar verluidt 1.500 fr. op.²⁴

²³ MB, 19 augustus 1834.

²⁴ Rouppe aan gouverneur Brabant, 19 augustus 1834. SAB, EP, 10.

2. DE KOMPLOTTHEORIE VOORBIJ

“Quelques-uns des hommes au timon des affaires, qui doivent leur position actuelle à la révolte et au brigandage en 1830, n’ont pu guère éprouver de la répugnance contre des désordres populaires en 1834, qu’ils avaient cru contrôler et arrêter à leur gré, et dans lesquels ils entrevoyaient en même tems dans leur aveuglement les moyens de raffermir leur autorité chancelante et d’infliger une punition à leurs adversaires politiques, qu’ils n’ont ni le courage, ni le pouvoir de faire juger dans les voies légales.”

De Oostenrijkse ambassadeur Dietrichstein aan Metternich, 4 mei 1834. A. De Ridder, *Les débuts de la légation d’Autriche à Bruxelles. Lettres du comte de Dietrichstein, 1833-1835. Bulletin de la commission royale d’histoire*, 92, (1928), 3, pp. 297.

2.1. Wetsdienaren op de hand van de plundersaars

Het collectieve waandenkbeeld dat de acties minstens de instemming van de koning wegdroegen, heb ik trachten te verklaren vanuit een mentaliteits-historisch perspectief, meer bepaald verwijzend naar de mythe van de goede koning. Sociaal-economische factoren of verklaringen die verwijzen naar een nationaal gevoel, schieten immers tekort (Deneckere, 1994, pp. 79-81). Samen-vattend kunnen we stellen dat de kreet “*Vive le Roi!*” de zaak van oproer-kraaiers respectabel maakte en dat de vorst zelf vaak niet onverdeeld gelukkig was met de steun die hem op die manier te beurt viel. Dat was bijvoorbeeld het geval in 1834, toen het Belgische blazoens in het buitenland besmeurd werd door de acties. De Engelse, Oostenrijkse en Pruisische diplomatie, die vriendschappelijke relaties onderhield met de orangistische adel, haalde de Belgische koning en regering in niet mis te verstane bewoordingen door het slijk.²⁵ Uit Leopolds briefwisseling blijkt dat hij tot op zekere hoogte begrip kon op-brengen voor de motieven van het plunderende volkje, zoals ook bij vorige gelegenheden het geval was geweest. Hij zag het patriottisme en royalisme van de plundersaars als verzachtende omstandigheid:

“Le gouvernement se trouvait donc en présence de rassemblemens populaires, qui voulaient donner un éclatant démenti aux provocations des journaux orangistes, qui n’ont proféré pendant tout le temps d’autre cri que celui de «*Vive le Roi*», qui

²⁵ Zie de felle briefwisseling gepubliceerd door DE RIDDER A., *Les débuts de la légation d’Autriche à Bruxelles. Lettres du comte de Dietrichstein, 1833-1835. Bulletin de la Commission Royale d’Histoire*, 92, (1928), 3, passim.

représentaient enfin la masse du parti de la nationalité et de l'indépendance [...] Le Roi a été accueilli au milieu de cette foule avec un véritable transport.”²⁶

Ondanks zijn begrip voor de plunderaars, kookte de koning van woede om de complete verwarring en machteloosheid van de burgerlijke en militaire autoriteiten. De koningin schreef aan haar moeder:

“Léopold était outré de la lâcheté des uns et de la bêtise des autres. Ce n'est pas une exagération de dire qu'il en était par moments pâle et tremblant de colère [...] Personne presque ne le secondait. Il en rongeaient doublement son frein et était d'une impatience qui passe toute expression d'être obligé par la dignité royale de rester chez lui.”²⁷

Dat zoveel beschuldigen de plunderingen in 1834 legitimeerden op grond van de koninklijke permissie, kan niet louter uitgelegd worden als een collectief waandenkbeeld. In de analyse van de anti-orangistische plunderingen bleef een belangrijk verklaringselement tot dusver onderbelicht, het feit namelijk dat zowel burgerlijke als militaire autoriteiten het patriottisch geweld lieten betijen of zich minstens lankmoedig toonden. De Britse historicus Richard Cobb heeft gewezen op de ophitsende kracht van het revolutionaire leger: het bondgenootschap dat tijdens een revolutie tussen leger en menigte gesmeed wordt, zindert nog een tijdlang na (Cobb, 1963). Het is zelfs niet overdreven te stellen dat de pijlers van de jonge Belgische staat – de koning niet in de laatste plaats – het anti-orangisme tot op zekere hoogte inschakelden in de consolidatie. De analyse van de anti-orangistische plunderingen maakte duidelijk dat voor de volksmassa het Belgisch koningshuis uitermate belangrijk was, maar – en dat ligt minder voor de hand – dat omgekeerd het koninklijke gezag ook een patriottische volksmassa nodig had.

De lankmoedigheid van de autoriteiten kan in de eerste plaats verklaard worden door de afwezigheid van een goed functionerend politie-apparaat. De wet van de nieuwe burgerlijke rechtsstaat, die personen en eigendommen van bescherming verzekerde, had nog geen arm in die periode. De institutionele ontredde in de consolidatieperiode ging gepaard met een manifeste partijdigheid van de politiediensten, met name van het leger. Na de opheffing van de staat van beleg in 1833 bleven de garnizoenen in de steden met een orangistische elite belangrijke machtsinstrumenten van de nationale regering.

²⁶ Koninklijk raadgever Van Praet aan Van de Weyer (Belgisch gezant in Londen), 8 april 1834. *Ibidem*, pp. 395-396.

²⁷ Louise-Marie aan Marie-Amélie, 7 en 8 april 1834. In: D'URSEL H., *op. cit.*, pp. 33-35.

Zowel in Gent als in Antwerpen bestond een stilzwijgende, informele coalitie tussen de militairen en het anti-orangistische volk. De ordehandavingsproblematiek kreeg bijgevolg een bijzondere dimensie. Het leger was terzelfdertijd een patriottisch verlengstuk van het centraal gezag en pijler in de ordehandhaving. Bij anti-orangistische onlusten zorgde die dubbelrol uiteraard voor problemen. De herhaalde deelname van soldaten aan de vernielings- tochten en andere collectieve acties kwam reeds ter sprake. De soldaten werden hiervoor niet of nauwelijks bestraft omdat de legerleiding begrip had voor hun patriottisme.

In mei 1833 werd de partijdigheid van de militairen een bron van irritatie voor de nationale regering. De Gentse militaire autoriteiten trokken onverhopen partij voor de officieren en soldaten, legitimeerden de wraakoefeningen en legden alle verantwoordelijkheid bij de orangisten zelf. In de *Moniteur Belge* van 23 mei 1833 verscheen een regeringsmededeling, die kan gelezen worden als een bekentenis van onmacht. De regering distantieerde zich van de 'excessen', die ze niet had weten te onderdrukken:

"Il ne faut pas oublier qu'au sortir d'une grande commotion politique, l'action du pouvoir est gravement énercée et qu'il ne lutte pas toujours avec succès contre les passions de la foule imprudemment provoquées." ²⁸

De gerechtelijke vervolging van de orangistische pers had de agitatie eventueel kunnen voorkomen. Maar de regering was door de niet-verlenging van de wet van 19 juli 1831 ontwapend, terwijl de orangistische pers zich net een brutalere aanval kon permitteren. De gemeentelijke autonomie en de lokale politiestructuur maakten het de centrale overheid bovendien zeer moeilijk om adequaat het populair protest te bedwingen.

Minister van Binnenlandse Zaken Rogier benadrukte na de rellen dat alle burgers, zonder onderscheid van politieke opinie, door de lokale autoriteiten moesten worden beschermd. Hij maakte de negen provinciegouverneurs erop attent dat de regering de plicht en de wil had om de orangisten tegen de effecten van hun eigen onvoorzichtige provocaties te beschermen. De Belgische revolutie mocht niet in haar gematigdheid gecompromitteerd worden. Elke inbreuk op de grondwettelijke onschendbaarheid van personen en eigendommen was hoogst verwerpelijk.²⁹ Naar aanleiding van het debat over het antwoord dat het kersverse parlement dat jaar op de troonrede zou geven, vormde de houding van de regering een element in de oppositie tegen het

²⁸ MB, 23 mei 1833.

²⁹ Omzendbrief Rogier, 23 mei 1833. ARA, Rogier, 257; geciteerd in DISCAILLES E., *op. cit.*, p. 267.

adres. De overheid had voldoende gezag verworven om dergelijke uitingen van wanorde – de Mefisto van de vrijheid – niet langer te gedogen en de burgerlijke vrijheden tenvolle te laten gelden, ook waar het orangisten betrof. Minister van Justitie Lebeau, die zich schriftelijk op de kritiek had voorbereid, ondernam een poging om het anti-orangistisch geweld in de postrevolutionaire context te plaatsen. De spanning tussen orde en vrijheid in een democratisch regime maakte het de overheid buitengewoon moeilijk de strijd tussen orangisten en patriotten onder controle te krijgen. De openhartigheid van Lebeau – die zijn betoog staaft met correspondentie over de ordehandhaving – en de bijkomende uitleg verschaft door Rogier en Goblet, zorgden ervoor dat het gehavende gezag van de regering gedeeltelijk hersteld werd. De oppositie, die op de andere punten van kritiek het pleit verloor³⁰, overtuigde het Parlement niettemin van de noodzaak in het antwoord op de troonrede een paragraaf over de onlusten in te lassen. Het werd een compromis, waarbij de provocante artikels in de orangistische pers als oorzaak van het patriottisch elan in rekening gebracht werden.³¹

De omzendbrief van Rogier en de parlementaire boodschap aan de koning waren politieke tekens dat de gewelddadige acties van objectieve bondgenoten hoe langer hoe minder verzoenbaar werden met de consolidatie van de Belgische staat. België dreigde een kwalijke reputatie in het buitenland te krijgen. Onder impuls van de regering zouden de lokale autoriteiten, zowel burgerlijke als militaire, zich voortaan minder tolerant opstellen tegenover al te militante behouders van de revolutie. We zien die breuk zowel in Gent als in Antwerpen ontstaan, tot grote tevredenheid van de regering.³²

De evolutie die de autoriteiten en de ordediensten onder invloed van de rellen in 1833 doormaakten, werd in het Brussels oproer van 1834 compleet geaan-

³⁰ Te weten de ontbinding van de Kamer door de koning op 28 april 1833, de interventie van de regering in de kiesstrijd, de conventie van 21 mei 1833 met Holland en de afzetting van twee arrondissementscommissarissen.

³¹ *"Votre Majesté a sans doute été comme nous affligés des désordres qui ont eu lieu naguères dans quelques villes. Nous sommes convaincus qu'elle aura enjoint à son Gouvernement de prendre des mesures énergiques afin d'empêcher le renouvellement de ces excès que d'audacieuses provocations peuvent expliquer mais non justifier. Nous sommes convaincus que la fermeté des magistrats saura réprimer également et ceux qui les commettent et ceux qui les excitent; faire respecter les lois et déjouer les projets des hommes qui appellent sur leur patrie le trouble et l'anarchie."*

³² Politierapport, 28 oktober 1833. SAG, *Reeks R - Politie*, 356; Ganser aan Lebeau, 25 oktober 1833. ARA, *Openbare Veiligheid*, 127; Statistique morale. RAG, *Province Oost-Vlaanderen. 1830-1850*, 1987; Rapport générale sur l'état de la police d'Anvers, 7 november 1833. RAA, *Province Antwerpen*, F 58A; Rogier aan Le Grelle, 10 oktober 1833. SAA, *Veiligheid*, 1062/2.

nihileerd. *“La mollesse et la sottise des autorités civiles et militaires est incroyable”*, schreef de koningin aan haar moeder.³³ Het archief van Rogier weerspiegelt de enorme gezagscrisis die op 5 en 6 april 1834 in Brussel heerste: het bulkt van de onderrichtingen waarmee militaire en burgerlijke autoriteiten aan de wetgeving inzake openbare orde herinnerd werden. Geheel in de lijn van wat eerder vastgesteld werd, vertoonde de gewapende macht grote onwil om zich hard op te stellen tegen patriottische medestanders. Vanaf 4 april 1834 drong het straatrumoer door tot de administrateur van de Staatsveiligheid François en burgemeester Rouppe, die onmiddellijk maatregelen troffen om de orangistische intekenaars te beschermen. Rouppe liet op 6 april 1834 tussen 8u30 en 9u45 alle troepenmacht aanrukken die beschikbaar was om de huizen van diplomaten en ambassadeurs te bewaken.³⁴ De politiecommissarissen konden echter niet veel met het leger aanvangen. Ze moesten toekijken hoe de menigte al schreeuwend en vloekend alles vernielde, daarin vaak bijgetreden en bijgestaan door de militairen. Toen bij Jones het sein gegeven werd naar de fabriek van Tilmont te trekken, ging commissaris Wagener troepenversterking halen. Er was slechts 75 man in de kazerne. De militairen waren ondanks de herhaaldelijke bevelen van Wagener en Mahieu niet geneigd de plundersaars te verdrijven. Wat de politie met overtuigingskracht kon bereiken werd door de militairen teniet gedaan: ze lieten de plundersaars langs de vensters weer binnen. Meer nog, ze gingen naar de kelder, dronken samen met de wraakengels grote hoeveelheden wijn, vochten onder elkaar en kotsten de kamers onder. Dit was geen alleenstaand geval. Enkele getuigenissen. Een commissaris:

“La troupe demeura immobile, elle laissa indignement piller et briser; quoique seuls nous parvîmes cependant à faire entendre raison à cette multitude effrénée.”

Een andere commissaris:

“Quelle fut mon indignation de voir dans les chambres du bas des soldats qui au lieu de me prêter main forte s’oubliaient à tel point qu’ils buvaient eux-mêmes les vins pillés et volés avec les auteurs de ces scènes de vandalisme. Plusieurs bouteilles furent même retirées des mains des soldats par leurs officiers qui les cassoient à leurs pieds. Je pris la parti de me retirer ne pouvant voir plus longtemps une pareille inaction.”³⁵

³³ Louise-Marie aan Marie-Amélie, 6 april 1834. D’URSEL H., *op. cit.*, p. 33.

³⁴ Negen opeisingsbevelen Rouppe. KLM, *België in de periode 1830-1839*, 128; kopies in ARA, Rogier, 263.

³⁵ Politierapporten, 6 april 1834. SAB, EP, 10.

De Britse ambassadeur:

"It is a melancholy truth which the *Moniteur* and the other journals in vain attempt to slur over, that many of the soldiers who, after the pillage had been proceeded in for three hours, were at length stationed before the houses to give an appearance of protecting them, refused obedience and laughed at their officers for inviting – I will not say commanding – them to act."³⁶

De militaire autoriteiten spanden zich naderhand op alle mogelijke manieren in om het leger van alle smetten te zuiveren. Zware straffen voor indiscipline vielen nauwelijks: volgens de krijgsauditeur hadden slechts zes of zeven soldaten zich na de verwoesting bij de Béthune bezat. Ze werden zwaar gestraft, maar zouden uitzonderingen geweest zijn.³⁷ Volgens Criquillion, militair gouverneur van Brabant, was de fragmentering en de numerieke zwakte van de troepen verantwoordelijk voor het chaotische en weinig doeltreffende optreden van het leger; volgens generaal Rodenbach maakte de uitzonderlijke snelheid en organisatie van de menigte het enorm moeilijk met een relatief zwak garnizoen adequaat overal tegelijk te zijn. Hij hield zijn officieren een hand boven het hoofd.³⁸ Op 6 april 1834 was in de kazerne een kleine 1700 man ter beschikking. In het Staatsblad werd gesteld dat de concentratie van troepen aan de grens verantwoordelijk was voor de geringe troepensterkte in Brussel. De numerieke zwakte van het leger werd echter fel overdreven. Voor de buitengewone dienst waren in Brussel normaliter 1836 infanteristen, 632 man cavalieristen en 201 artilleristen of in totaal 2669 militairen beschikbaar.³⁹

Volgens Van Kalken durfden noch Criquillion, noch Rodenbach bekennen dat het militaire ingrijpen belemmerd werd door 1) verwarring van de leiding; 2) vijandigheid van de officieren tegenover de burgerlijke overheid; 3) vrijwillige inertie van elk hiërarchisch niveau tegenover de populaire colère en 4) de indiscipline van de troepen.⁴⁰ Bronnen die Van Kalken niet gebruikt heeft, bevestigen zijn visie. Minister van Justitie Lebeau herinnerde Criquillion vanaf 's ochtends aan art. 106 van het wetboek van Inbeschuldigingstelling: op heterdaad betrappen kon gebeuren door alle geledingen van de openbare macht, dus ook door het leger. Hij eiste Criquillion ook letterlijk op om alle

³⁶ Adair aan Palmerston, 8 april 1834. DE RIDDER A., *op. cit.*, p. 382.

³⁷ Krijgsauditeur Houyet aan Rogier, 21 april 1834. ARA, *Rogier*, 261.

³⁸ Criquillion aan Evain, 9 april 1834; Rodenbach aan Evain, 10 april 1834. KLM, 1830-1839, 128.

³⁹ Evain aan Lebeau, 8 april 1834; Overzicht beschikbare troepen, s.d. *Ibidem*.

⁴⁰ VAN KALKEN F., *op. cit.*, p. 25

nodige maatregelen te treffen om de gewelddaden te bedwingen.⁴¹ Procureur Bosquet eiste alle bevelhebbers van de openbare macht, in het bijzonder Rodenbach op om personen op heterdaad te betrappen en aan het gerecht over te leveren. Toen om kwart voor twee nog niemand was gearresteerd, herhaalde Bosquet op de meest formele manier zijn requisitoir en stelde de commandant verantwoordelijk.⁴²

Minister van Oorlog Evain gelastte de krijgsauditeur met een onderzoek naar de verschillende opeisingen door de burgerlijke en gerechtelijke overheden en welk gevolg daaraan was gegeven.⁴³ Vóór het onderzoek afgerond was, kwam de krijgsauditeur tot de conclusie dat de officieren een beoordelingsfout gemaakt hadden. Ze dachten de opeising van de burgerlijke overheid nodig te hebben, ook bij het op heterdaad betrappen. De soldaten waren ervan overtuigd dat het zonder bevel van hogerhand verboden was op te treden. Achteraf rationaliseerden de officieren hun gebrek aan krachtdadigheid door de verantwoordelijkheid af te wentelen op de politie die geen bevelen zou hebben gegeven. De gemeentepolitie was inderdaad geen toonbeeld van sterk gezag. Aldus ontstond een kleine politieoorlog, waarbij het ene korps het andere beschuldigde van laksheid en zelf de handen waste in onschuld.

De belangrijkste reden voor de tolerantie van de militairen moet gezocht worden in hun herinnering aan de gebeurtenissen in 1830. Ze waren ook de verwijten nog niet vergeten die toen gericht waren aan soldaten die hun wapens hadden gebruikt tegen het opstandige volk. Officieren die wel handelden, werden tijdens en na de revolutie telkens uitgejouwd voor oran-gist.⁴⁴

De andere grote pijler van de gewapende macht, de burgerwacht, liet al helemaal verstek gaan. Rouppe en Rogier riepen op 6 april 1834 rond 11 uur bijna gelijktijdig de vier legioenen van de burgerwacht op (6.000 man).⁴⁵ Er daagden slechts een 200-tal manschappen op, ondanks herhaalde mobilisatie-pogingen van de kolonels. Dat had organisatorische en politieke redenen. De burgerwacht was dringend aan reorganisatie toe en de gardes waren evenmin als de soldaten geneigd de orangisten te beschermen. Uit de rapporten van de kolonels blijkt voorts dat de leden ook weigerden omwille van de militaire

⁴¹ Lebeau aan Cricquillion, 6 april 1834. ARA, *Rogier*, 261.

⁴² Kopie bevelen Bosquet, 6 april (11 uur; 13u45). ARA, *Rogier*, 263.

⁴³ Evain aan auditeur-generaal, 9 april 1834. KLM, 1830-1839, 128.

⁴⁴ Krijgsauditeur Houyet aan Rogier, 21 april 1834. ARA, *Rogier*, 261.

⁴⁵ ARA, *Rogier*, 264. Gouverneur de Coppin nam al op 5 april naar aanleiding van het straatrumoer rond de intekenlijsten en na een onderhoud met Rouppe, schriftelijk contact op met generaal Nypels om een aantal betrouwbare gardes op te roepen. Kopie brief de Coppin aan Nypels, 5 april 1834. *Ibidem*.

omzichtigheid, die de burgerwacht zeer kwetsbaar maakte.⁴⁶ De gendarmerie was op dat moment nog heel zwak uitgebouwd. Van de Brusselse brigade konden slechts 29 man ingezet worden, plus 17 suppletieve krachten.⁴⁷

Aangezien de ordehandhaving allesbehalve gesmeerd liep, lag het in de lijn van de verwachtingen dat de nationale autoriteiten hun persoonlijk gezag aanwendden en politionele kunstgrepen toepasten. De rol van burgemeester Rouppe was na zijn zachte aanpak in de nacht van 5 op 6 april 1834 al gauw uitgespeeld. Volgens gouverneur de Coppin had Rouppe zich absoluut niet verwacht aan een herhaling en daarom ook geen speciale maatregelen getroffen voor de volgende dag. De zondag werd niet meer naar hem geluisterd. Hij werd bedreigd en zijn energie raakte uitgeput. Tegen 13 uur verzocht hij de regering zijn politionele bevoegdheden over te nemen.⁴⁸

De regering hield krijgsraad op het Paleis. Om 14 uur besliste ze de ordehandhaving over te laten aan de militaire macht, zonder tussenkomst van de burgemeester. Dit was onwettelijk. De Oostenrijkse kanselier Metternich was verbaasd over de hoogst eigenaardige maatregel:

“Nous avouons n’y rien comprendre [...] il peut être considéré comme une innovation dans le régime des gouvernements représentatifs.”⁴⁹

Minister Evain delegeerde alle macht aan generaal Hurel. In proclamaties werd aan de bevolking meegedeeld dat de openbare macht het bevel had onmiddellijk op te treden, ook zonder de tussenkomst van de stedelijke overheid. Plotsklaps was alle inertie en verwarring verdwenen. Het besluit van de ministerraad werd pas op 17 april ingetrokken.⁵⁰ De machtsoverdracht naar het centraal en militair gezag werd nog kracht bijgezet door informele instructies vanuit het Hof.⁵¹

Van 22 tot 29 april 1834 werd de regering-Lebeau in het parlement aan de tand gevoeld over de plunderingen en de hoge tolerantiedrempel van de

⁴⁶ Inspecteur burgerwacht aan Rogier, 10 april 1834; Rapporten de Coppin aan Rogier, 14 en 21 april 1834. *Ibidem*, 261-262.

⁴⁷ Kolonel Du Prez nationale gendarmerie aan Rogier, 21 april 1834. *Ibidem*.

⁴⁸ Rapporten de Coppin aan Rogier, 14 en 21 april 1834. *Ibidem*, 261-262.

⁴⁹ Metternich aan Dietrichstein, 21 april 1834. DE RIDDER A., *op. cit.*, p. 312.

⁵⁰ Bevreesd door onheilspellende geruchten en aangemoedigd door administrateur François afficheerde Rouppe op 12 april 1834 een tweede proclamatie. De chef van de Staatsveiligheid vreesde dat de gevangenen uit de Petit Carmes zouden bevrijd worden. François aan Rouppe (kopie aan Evain), 11 april 1834. SAB, EP, 10. Evain aan Hurel, 11 april 1834. KLM, 1830-1839, 128.

⁵¹ Van Praet aan [onleesbaar], 12 april 1834; nota's Leopold, s.d. KA, *Leopold I - Briefwisseling*, 170/3.

autoriteiten. Dubus en Ernst legden een adres aan de koning voor, waarin het zwakke optreden van de regering gelaakt werd.⁵² De blaam werd na een mat debat verworpen met 51 stemmen tegen 27.

Kanselier Metternich kon niet geloven dat de regering medeplichtig zou zijn geweest en schreef haar houding toe aan machteloosheid.⁵³ In de adellijke salons was de tolerantie van de autoriteiten niet zo gemakkelijk verteerd als in het parlement. In conservatieve kringen stak een storm van verontwaardiging op: "*Il n'y a plus de gouvernement ici!*", zou graaf de Mérode (minister van Buitenlandse Zaken a.i.) aan Dietrichstein gezegd hebben.⁵⁴ Prins de Ligne schreef aan Metternich:

"Le souverain de ce pays, n'est que le fanal de l'anarchie, une sentinelle avancée de la propagande révolutionnaire, en un mot son royaume est le foyer des intrigues et des conspirations dirigées contre la paix de l'Europe."⁵⁵

Via Van Praet trachtte Leopold de aangetaste reputatie te herstellen. Hij gebruikte het patriottisme en royalisme van de plunderslaars zoals gezegd als verzachtende omstandigheid. Ter verschoning van de militaire passiviteit vroeg hij zich af waartoe een gewelddadige botsing tussen de soldaten van de Koning en de vijanden van de prins van Oranje zou hebben geleid.⁵⁶ De koning wilde na het oproer zijn macht versterken en dreigde af te treden als het parlement het daar niet mee eens zou zijn:

"Le Roi, avec une énergie dont Sa Majesté n'avait guère donné de preuves jusqu'à ce jour, doit l'avoir exigé comme la seule condition sous laquelle Il continuerait à porter une couronne qu'on lui avait offerte comme gage de paix pour l'Europe et de tranquillité intérieure pour la Belgique, et par laquelle Il se croirait deshonoré s'Il ne se trouvait investi d'aucun pouvoir réel."⁵⁷

⁵² "*La Chambre des Représentants a vu avec regret que le ministère n'ait pas pris les mesures nécessaires pour arrêter, dès le principe, les pillages qui ont récemment alarmé la capitale, quoique les intentions de S.M. et des représentants du pays eussent été positivement manifestées à cette égard, à l'ouverture de la session de Juin 1833, et que le ministère eût été averti par les audacieuses provocations de quelques partisans de la maison d'Orange et la publication d'un pamphlet incendiaire.*"

⁵³ Metternich aan Dietrichstein, 21 april 1834. DE RIDDER A., *op. cit.*, p. 311.

⁵⁴ Dietrichstein aan Metternich, 7 april 1834. DE RIDDER A., *op. cit.*, 294.

⁵⁵ Geciteerd in CORTI E., BUFFIN C., *op. cit.*, p. 193.

⁵⁶ Van Praet aan Van de Weyer (Belgisch gezant in Londen), 8 april 1834. *Ibidem*, pp. 395-396.

⁵⁷ Dietrichstein aan Metternich, 13 april; 27 april 1834. DE RIDDER A., *op. cit.*, p. 307; 314.

Zo zwoer Leopold dat hij een centrale staatspolitie onder zijn controle op de been zou brengen.⁵⁸

2.2. HET RECHT IN EIGEN HANDEN NEMEN

Afgezien van het onschadelijk gemaakte complot van 1831 meen ik te kunnen stellen dat de orangisten het boekje niet te buiten gingen in hun contrarevolutionaire activiteiten. Ze maakten, met financiële steun uit Nederland (die niet mag overroepen worden) handig gebruik van de burgerlijke rechten en vrijheden die de Belgische grondwet hun bood: het petitierecht, het verenigingsrecht, de persvrijheid, het (cijns)kiesrecht. Ze plaatsten zich met hun 'provocaties' dus heel zelden buiten de wet van de burgerlijke democratie. Met als gevolg dat ze ook moeilijk bestraft konden worden in een land dat prat ging op zijn persvrijheid en verenigingsrecht. In weerwil van hun geveesd en vaak gedramatiseerd contrarevolutionair optreden hebben de orangisten overigens nooit een opstandige volksbeweging op de been kunnen brengen (Deneckere, 1993).

De jonge liberale Belgische staat had strikt genomen geen wettelijke middelen om de orangistische pers en verenigingen te dwarsbomen. Voor minder verlichte bevolkingsgroepen was dit volstrekt onbegrijpelijk. Zij namen bijgevolg het recht in eigen handen, wat de kern vormt van het begrip 'volksjustitie'. Als we de reeks anti-orangistische collectieve acties tussen 1831 en 1834 op één noemer brengen, kunnen we ze definiëren als politieke volksgerichten, telkens uitgelokt door openlijke manifestaties van orangisme. Vanuit die optiek is het mogelijk de plunderingen als een soort purificatierituelen te beschouwen. Het 'symbolisch vocabulaire' van de anti-orangistische acties in het begin van de jaren 1830 bevat alle elementen van volksrechtspleging die gericht was op de uitstoting en verbanning van de slachtoffers: hun privacy werd geschonden, hun bezittingen verwoest, zichzelf uitgefloten en in sommige gevallen zelfs geanimaliseerd (Deneckere, 1994).

De volksgerichten werden vaak gelegitimeerd door het gebrek aan wettelijke middelen dat de officiële gerechtelijke instanties konden ontplooiën:

⁵⁸ Leopold aan zijn zus Sophie, 10 april 1834. *Lettres de Léopold I*, p. 263; D'URSEL H., *op. cit.*, p. 36. Daar kwam niets van in huis. Op 17 april 1834 verzocht Van Praet Rouppe om voortaan elke avond een klein politiebuletin over te maken aan de koning, doch minder dan een maand later moest hij er al op aandringen dat de bulletins niet zo schandelijk laat arriveerden. Van Praet aan Rouppe, 8 mei 1834. KA, *Leopold I - Briefwisseling*, 170/8. Zie SIMON A., *Léopold Ier*. Bruxelles, 1963, pp. 61-63.

“Si la cause nationale continuellement insultée et outragée par des vils mercenaires de la famille d’Orange était vengée par la voie des tribunaux, le peuple se tiendrait inoffensif⁵⁹; On avait jamais investi ou permis qu’on investisse la lie du peuple du pouvoir exécutif contre ceux qu’on n’avait pas même essayé de faire juger par les tribunaux.”⁶⁰

Van deze redenering naar een aantasting van de grondwettelijke rechten en vrijheden was het maar een kleine stap. Meer algemeen versterkten de populaire rechtspleging en de terughoudendheid van de militaire macht om het patriottisch elan te onderdrukken telkens de tendens om het orangisme wettelijk aan banden te leggen. In mei 1834 legde minister Lebeau in de Kamer een wetsontwerp neer dat elke openlijke manifestatie van orangisme zwaar bestrafte (met een gevangenisstraf van 3 maanden tot 5 jaar en een boete van 500 tot 10.000 fr.). Om een nieuwe uitbarsting te vermijden – zo luidde de argumentatie – moest en zou een einde gemaakt worden aan het contrarevolutionair gekonkel. Elk teken dat wees op een streven naar restauratie van Nassau, zij het mondeling, in geschrifte (affiches, drukwerk, gravures) of symbolisch (oranje cocardes, vlaggen, insignes, ...) werd uit de openbaarheid verbannen. De wet werd met een uitzonderlijke unanimiteit van 60 stemmen tegen 4 in de Kamer en 32 stemmen tegen 3 in de Senaat goedgekeurd en zou opgeheven worden bij de ondertekening van het vredesverdrag met Nederland.⁶¹

Op die manier bekrachtigde de volksvertegenwoordiging in feite de ultieme doelstelling, die de anti-orangistische menigte drie jaar lang had nagestreefd: de verbanning van de vijand van het publieke toneel. De orangisten werden na 1834 noodgedwongen veel gematigder in hun oppositie en hun taalgebruik.

Hun antagogenisten reageerden navenant. Toen *Le Lynx* het eind 1836 aandurfde een ophefmakende artikelenreeks getiteld “*Les turpitudes du département de la guerre*” te publiceren, had deze ‘orangistische provocatie’ geen enkele repercussie op straat. De autoriteiten vreesden op 1 mei 1838 ten onrechte een charivari tegen de vijf juryleden in het proces dat aangespannen was tegen *Le Lynx*. Advocaat-generaal De Bavay slaagde er evenwel in de beschuldigingen van corruptie aan het adres van de ministers van Oorlog Evain en Willmar als laster en eerroof te ontcrachten, tot groot genoegen van Leopold I, die hem uitnodigde voor een diner op het Paleis.⁶²

⁵⁹ Gouverneur de Lamberts aan Rogier, 8 april 1834. ARA, Rogier, 261.

⁶⁰ Dietrichstein aan Metternich, 4 mei 1834. DE RIDDER A., *op. cit.*, p. 322.

⁶¹ Senaat, 17 juli 1834. MB, 18-22 juli 1834.

⁶² PASSEMIERS R., *Charles-Victor De Bavay (1801-1875): “L’Homme de tous les pouvoirs et de tous les ministères”*. *Proeve tot biografie van een parketmagistraat uit de 19de eeuw*. Gent, 1974, OLV, pp. 29-32.

De plunderingen blijken dus zeer effectief geweest te zijn bij het politiek monddood maken van de orangisten en hebben een niet te onderschatten rol gespeeld bij de consolidatie van de Belgische staat.

3. IMAGINAIRE KOMPLOTTEN

3.1. De orangistische complottheorie

De schuld en verantwoordelijkheid voor de anti-orangistische acties werd door patriottische autoriteiten en commentatoren telkens opnieuw bij de orangisten zelf gelegd. Deze opvatting werd overgenomen door tal van historici.

Het is echter onwaarschijnlijk dat de orangisten de volksgerichten bewust zelf uitlokten om de Belgische staat te destabiliseren. Mijn uitgebreide speurtocht in politie- en gerechtelijke archieven leverde in ieder geval geen bewijzen op van zo'n perfide strategie. De logica zegt bovendien dat zelfs een groep met contrarevolutionaire bedoelingen zichzelf niet laat plunderen. Een blik op de enorme schadeclaims laat daarover weinig twijfel bestaan. In april 1834 herinnerde gouverneur de Coppin van Brabant de districtscommissarissen en burgemeesters aan de Franse wet van 10 Vendemiaire An IV. Ze moesten de volgende zondag, bij het naar buiten komen van de hoogmis de wet voorlezen, om duidelijk te maken dat de wet geen rekening hield met orangistische provocaties.⁶³ De stadsbesturen werden namelijk op basis van de Franse wet van 10 Vendemiaire An IV aansprakelijk gesteld voor de schade aangericht naar aanleiding van politieke woelingen.⁶⁴ De stadsbesturen waren absoluut niet in staat zelfs maar een fractie van de geleden schade te vergoeden. De *contentieux* tussen het stadsbesturen en de slachtoffers van de plunderingen sleepten aan tot 1842, het jaar waarin de oude wet van het jaar IV werd gemilderd.⁶⁵

Het hoeft verder geen betoog dat het voor de steeds kleiner wordende harde kern van politiek actieve orangisten allesbehalve opportuun was om aan te sturen op de plundering van haar voornamelijk electorale basis, die overwegend afkomstig was uit adellijke en industriële milieus. De orangistische industriëlen en handelaars reageerden overtuigend op de aantijgingen dat zij wanordelijkheden en politieke chaos wilden uitlokken: zij hadden daar op

⁶³ Omzendbrieven gouverneur Brabant, 12 april 1834. *MB*, 1834, pp. 247-255.

⁶⁴ Zie 'Pillage', in *Pandectes Belges*, 76, pp. 704-760.

⁶⁵ *SAG, Reeks E - Veiligheid*, 3; *ARA, Ministerie van Binnenlandse Zaken. Exécution de la loi du 1° Mai 1842*, passim (inventaris ingeleid door Cosemans, 1988).

generlei wijze belang bij en werden er integendeel telkens het slachtoffer van.⁶⁶

Ook in het licht van de anti-orangistische collectieve acties sinds 1831 is het weinig plausibel te veronderstellen dat het handjevol hardnekkige orangisten dat in april 1834 nog overbleef, opzettelijk onlusten wilden uitlokken. Blijft natuurlijk het feit dat men zich bij het minste geringste aan een reactie kon verwachten, de verontwaardiging over orangistische provocaties was nooit uit de lucht. De orangistische pers klopte de stoeterij-affaire op en gaf daarmee voedsel aan de contrarevolutionaire komplottheorie. De harde Belgicist Dumortier lanceerde daar op 26 april 1834 in het parlement de meest paranoïde versie van: de orangisten hadden zich laten plunderen door ... orangisten.⁶⁷ Hoewel deze these van de plunderingen de meeste commentatoren al te fantastisch in de oren klonk, onderschreven zij vrijwel allemaal het idee dat de orangistische provocatie de populaire woede rechtvaardigde. Tot in Groot-Brittannië werden de orangisten als de échte provocateurs beschouwd.⁶⁸

3.2. De republikeinse komplottheorie

De Britse ambassadeur in Brussel, Sir Robert Adair, weefde rond de plunderingen in 1834 een republikeinse komplottheorie:

“The scheme and system of revolution exists at Brussels as it does every where else, and here, as every where else, the leaders are watching their opportunity.”

Brussel werd gezien als het broeiest van de *Société de Droits de l'Homme*, waar Franse ballingen verbroederden met de Belgische democraten, met Polen, Italianen en andere vluchtelingen. Met alle desastreuze gevolgen vandien:

“The extent to which this faction had succeeded in depraving the minds of a people once the most religious in Europe, had been shown during the Holy week, in their forcing the Director of the Theatre, under the menace of demolishing his house, to represent a play on the Good Friday.”⁶⁹

⁶⁶ Zie bv. Generaal de Wauthier aan de Gentse Kamer van Koophandel, 13 juli 1831; antwoord van de Kamer van Koophandel, 14 juli 1831. In: FRANCHET J.L., *De strijd tussen patriotten en orangisten te Gent (25 augustus 1830 – 21 juli 1831)*. Gent, 1965, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), p. 338-339.

⁶⁷ THONISSEN J.J., *op. cit.*, pp. 177-179 en DISCAILLES E., *op. cit.*, pp. 330-331 geven blijk van eenzelfde soort komplotdenken; VAN KALKEN F., *op. cit.*, pp. 14-16 staat eerder sceptisch tegenover al te subtiele en machiavellistische interpretaties.

⁶⁸ Van de Weyer aan de Mérode, 11 april 1834. DE RIDDER A., *op. cit.*, p. 400.

⁶⁹ Adair aan Palmerston, 11 april 1834. DE RIDDER A., *op. cit.*, pp. 400-402.

Men legde een verband met de anderssoortige opstand van de *canuts* van Lyon op hetzelfde tijdstip en bevroedde het eerste bedrijf van een over heel Europa vertakte republikeinse samenzwering die alle gevestigde machten ten val zou brengen. Hoezeer de verbeelding van de conservatieve elites ook op hol mocht slaan te midden van oproer en protest⁷⁰, de gevolgen voor de linkse republikeinse protagonisten waren er niet minder om. Leopold I hield zich actief met deze problematiek bezig. De controle op vreemdelingen werd verscherpt. Minister van Binnenlandse Zaken Rogier peilde naar het aantal vreemde officieren in het leger⁷¹ en naar het aantal vluchtelingen in België. In 1834 waren er in totaal 105 vluchtelingen in België: 9 Duitsers, 3 Spanjaarden, 29 Italianen, 41 Polen, 2 Fransen, 1 Rus, 18 Portugezen, 2 Nederlanders.⁷² In uitvoering van de wet van 28 vendémiaire An VI werden op 22 april 25 'verdachte' en 'turbulente' buitenlanders, voornamelijk republikeinen het land uitgewezen.⁷³ Geen van hen had iets met de anti-orangistische plunderingen te maken. Op 7 april vroeg een parlementaire delegatie onder leiding van A. Gendebien aan Rogier dat hij het parlement bij hoogdringendheid zou bijeenroepen. Rogier weigerde, omdat het oproer toch gedempt was. Dat argument werd door Gendebien aangegrepen om de 'staatsgrepen' aan de kaak te stellen, in het bijzonder de onmenselijke uitwijzing van Etienne Cabet die bij hem thuis een onderkomen had.⁷⁴ In de koortsige legitimatie van minister van Justitie Lebeau klonk de republikeinse komplottheorie goed door. De regering kreeg af te rekenen met kritiek in het parlement, maar die werd met een meerderheid van 51 stemmen tegen 31 verworpen.⁷⁵ Het feit dat de republikeinen uit binnen- en buitenland nauwelijks aansluiting vonden bij

⁷⁰ Zelfs Louise-Marie merkte fijntjes op dat Adairs hoofd op hol was gebracht. Louise-Marie aan Marie-Amélie, 7 april 1834. D'URSEL H., *op. cit.*, p. 35-36.

⁷¹ Saldo: 94 Franse en 44 Poolse officieren plus 163 Franse vrijwilligers. Evain aan Rogier, 16 april 1834. ARA, Rogier, 261.

⁷² Lebeau aan Rogier, 16 april 1834. ARA, Rogier, 261.

⁷³ Charles Froment, J. Maruel de la Bossière, Charles de Culhat, Edain, Jean-Fortuné Dobelin, Castillon, Bellet, Louis de Béthune, Ant.-Claude-Gabriel Jobert, Joachim Lelewel, Stanislas Worcel, Casimir-Alex. Pulawsky, Renaud, Dandurand, Baril, Dugar, Wolfrum, Etienne Cabet, Libert-Batave Cramer, Félix Van Reuth, Van den Ouweland, Jacques Levoir, Joseph Vitalevi, Guillaume Oldi, Emile Labrousse.

⁷⁴ "Est-ce parcequ'un des familiers de Louis Philippe a dit: nous l'aurons quand nous voudrons? [...] Souvenez-vous que jamais en Belgique l'arbitraire ne fut de longue durée. Le peuple Belge n'a pas encore oublié que c'est contre l'arbitraire qu'il remporta ses glorieuses victoires de septembre. Hâtez-vous de rentrer dans la constitution sinon vous subirez la loi commune, vous succomberez sous l'arbitraire que vous avez si imprudemment pris pour règle." Gendebien aan Monsieur Rogier, 15 april 1834. ARA, Rogier, 261.

⁷⁵ Motie Dubus en Ernst. Kamer, 29 april 1834. MB, 30 april 1834; de legitimatie van minister van Justitie Lebeau in Rapports faits à la Chambre ... *op. cit.*, pp. 69-87.

brede bevolkingsgroepen op het Belgisch grondgebied, was voor regering en parlement geen bezwaar om hen te treffen in de bewegingsvrijheid die hen gegarandeerd werd door de grondwet.

BESLUIT

De wetenschap zal collectieve acties zoals de plundering van de orangistische adel in april 1834 wel nooit volledig kunnen vatten. In dit artikel heb ik geprobeerd toch één en ander te verhelderen. Zonder de historische context van de onmiddellijke postrevolutionaire tijd in beschouwing te nemen, krijgt men kop noch staart aan de rellen. Het machtsvacuüm dat met de troonsbestijging van Leopold I gevuld werd, de postrevolutionaire chaos en institutionele ontreddeering, het gebruik dat de orangisten van de liberale Belgische grondwet maakten, het patriottisme en de partijdigheid van de ordediens-ten, ... vormen in mijn analyse belangrijke elementen, die de structuur uittekenen waarbinnen de acties zich afspeelden. Het gedetailleerde feitenrelaas helpt zicht te krijgen op de dynamiek van de collectieve acties. De studie van de actoren en hun motieven maakte duidelijk dat het allerm minst om orangisten ging. De plunderingen werden vervolgens in perspectief geplaatst met mentaliteitshistorische inzichten omtrent de mythe van de goede koning en het begrip volksjustitie. Noch sociaal-economische (het sociaal profiel van de deelnemers, de economische crisis), noch ideologische factoren (nationaal, stam- of klassebewustzijn) kunnen immers afdoende verklaren waarom de menigte zo drastisch optrad, tot plunderen overging en het recht in eigen handen nam.

Met al die elementen heb ik geprobeerd niet in de val te trappen van de tijdgenoten die hun toevlucht namen tot complottheorieën in verschillende vormen en maten om het uitbreken van het collectief geweld te verklaren. Ik heb deze complottheorieën integendeel als element in de bestudeerde geschiedenis opgevat, waarin ze een niet onaanzienlijke rol bleken te vervullen bij de rechtvaardiging van de maatregelen tegen de orangisten. De collectieve acties hebben immers een belangrijke rol vervuld in de consolidatie van de Belgische staat en bij het politiek monddood maken van de orangistische oppositie.

BIBLIOGRAFIE

- BLOK A., Charivari's als purificatieritueel. *Volkkundig Bulletin*, 15, (1989), 3, pp. 266-277.
- BURKE P., *Popular Culture in Early Modern Europe*. New York, 1978.
- COBB R., *Les armées révolutionnaires, instrument de la Terreur dans les départements*. Paris, 1963.
- COUVREUR W., De plundering op 31 maart 1831 van burgemeester jhr. Willem Andreas Caters. *Antwerpen*, XX, 1974, 4, pp. 148-165.
- DENECKERE G., *Sire, het volk mort. Collectieve actie in de sociale geschiedenis van de Belgische staat, 1831-1940*. Gent, 1993, onuitgegeven doctoraatsverhandeling.
- DENECKERE G., Anti-orangistische plunderingen als purificatieriten (1831-1834). *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal-, Letterkunde en Geschiedenis*, XLVIII, (1994), pp. 69-86.
- DENECKERE G., Burgerrechten, collectieve actie en staatsvorming. Gent, 1830-1839. *Bijdragen en Mededelingen tot de Geschiedenis der Nederlanden*, 110, (1995), 2, pp. 182-204.
- DE RIDDER A., Les débuts de la légation d'Autriche à Bruxelles. *Lettres du comte de Dietrichstein, 1833-1835. Bulletin de la commission royale d'histoire*, 92, (1928), 3.
- DESTANBERG D., *Gent sedert 1831. Voornaamste gebeurtenissen. Eerste reeks 1831-1840*. Gent, 1903.
- DISCAILLES E., *Charles Rogier (1800-1885), d'après des documents inédits*. Bruxelles, 1893.
- D'URSEL H., *La cour de la Belgique et la cour de France de 1832 à 1850. Lettres intimes de Louise-Marie d'Orléans, première Reine des Belges au Roi Louis-Philippe et à la Reine Marie-Amélie*. Paris, 1933.
- EENENS, A., *Documents historiques sur l'origine du Royaume de Belgique. Les conspirations militaires de 1831*. Bruxelles, 1875.
- FIELD D., *Rebels in the Name of the Tsar*. Boston, 1976.
- FRANCHET J.L., *De strijd tussen patriotten en orangisten te Gent (25 augustus 1830 - 21 juli 1831)*. Gent, 1965, onuitgegeven licentiaatsverhandeling.
- HOBBSAWM E.J., *Primitive Rebels. Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries*. Manchester, 1959.
- JUDO F., De lange aanloop naar de aprilrellen van 1834. Een bijdrage tot de geschiedenis van het orangisme te Brussel, 1832-1834. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXVI, 1996, 1-2, pp. 85-103.
- KERCKVOORDE M., *Louise van Orléans. Het vergeten leven van Louise-Marie, eerste koningin van België (1812-1850)*. Tielt, 1988.
- LEBROCQUY P., *Souvenirs d'un ex-journaliste (1820-1841)*. Bruxelles, 1842.
- LECONTE L., *Un épisode des conspirations orangistes. 1831. L'Affaire Grégoire*. La Gaule, 1930.
- LECONTE L., *Les éphémères de la Révolution de 1830*. Bruxelles, 1945.
- LECONTE L., *Souvenirs du complot orangiste d'Anvers le 25 mars 1831. Carnet de la Fourragère*, XLI, 1962, pp. 451-481.
- MUELI K., Über einige alte Rechtsbräuche/Charivari. In: IDEM, *Gesammelte Schriften I*. Basel/Stuttgart, 1975, pp. 445-484.
- RUDE G., *The Crowd in History. A Study of Popular Disturbances in France and England, 1730-1848*. New York-London-Sidney, 1964.
- SCOTT J.C., *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*. New Haven-London, 1990.
- SIMON A., *Léopold Ier*. Bruxelles, 1963.
- THONISSEN J.J., *La Belgique sous le règne de Léopold I*. Louvain, 1861.

VAN KALKEN F., *Les commotions populaires en Belgique (1834-1902)*. Bruxelles, 1936.
WOUTERS H., *Documenten betreffende de geschiedenis der arbeidersbeweging (1831-1853)*.
Leuven-Parijs, 1963, I.

AFKORTINGEN

ARA	Algemeen Rijksarchief
AEL	Archives de l'Etat à Liège
AVL	Archives de la Ville de Liège
EP	Événements de Police
KA	Archief van het Koninklijk Paleis
KML	Koninklijk Museum van het Leger
MB	Moniteur Belge
RAA	Rijksarchief Antwerpen
RAG	Rijksarchief Gent
SAA	Stadsarchief Antwerpen
SAB	Stadsarchief Brussel
SAG	Stadsarchief Gent

BIJLAGEN

1. ANTI-ORANGISTISCHE ACTIES 1831-1834

Plundering <i>Messenger de Gand</i>	Gent	5 feb. 1831
Plundering orangisten	Gent	25 maart 1831
Plundering orangisten	Brussel	26-27 maart 1831
Plundering orangisten	Luik	28 maart 1831
Plundering orangisten	Antwerpen	31 maart 1831
Plundering Voortman	Gent	4 april 1831
Plundering Antheunis	Gent/Laarne	5 april 1831
Rel bij veroordeling Borremans	Brussel	19 april 1831
Rel bij inscheping Nederlandse dames	Antwerpen	28 april 1831
Plundering Thierriot	Antwerpen	24 mei 1831
Plundering Mintjens	Antwerpen	2 juni 1831
Anti-orangistische samenscholingen	Gent	13 juni 1831
Fusillade	Antwerpen	13 juni 1831
Anti-orangistische samenscholingen	Gent	15 aug. 1831
Effigie-veroordeling orangisten	Gent	21 maart 1832
Rel bij vrijspraak Delrue	Antwerpen	23 mei 1832
Anti-orangistische samenscholingen	Gent	20 sept. 1832
Anti-orangistische samenscholingen	Gent	7 dec. 1832
Anti-orangistische samenscholingen	Gent	26 maart 1833
Anti-orangistische samenscholingen	Gent	12 mei 1833
Anti-orangistische rellen	Brussel	18 mei 1833
Rellen aan Société de la <i>Loyauté</i>	Antwerpen	21 mei 1833
Anti-orangistische samenscholingen	Gent	17-21 juni 1833
Rel bij veroordeling Tytgat	Gent	13 juli 1833
Anti-orangistische rellen	Gent	24 juli 1833
Effigie 'Jantje Kaes'	Gent	8 aug. 1833
Rellen aan Société de la Concorde	Gent	15 aug. 1833
Charivari voor Metdepenningen	Gent	8 oktober 1833
Rellen aan Société de la <i>Loyauté</i>	Antwerpen	8-10 okt. 1833
Serenade voor Metdepenningen	Gent	15 okt. 1833
Anti-orangistische samenscholingen	Gent	28 okt. 1833
Anti-orangistische samenscholingen	Gent	26 dec. 1833
Plundering orangistische adel	Brussel	5-6 april 1834

2. ANTI-ORANGISTISCH PAMFLET, APRIL 1834.

Bron: Beschuldigingsakte, 25 mei 1834. *Moniteur belge*, 28 mei 1834.

Peuple Belge,

Vous qui avez versé votre sang pour chasser de votre patrie l'exécrable race des Nassau, une famille plus vile encore que le dernier des forçats, souffrirez-vous régénérateurs de la jeune Belgique, qu'une poignée de misérables orangistes, de traîtres, qui ne remuent l'or corrupteur que pour pousser le peuple à l'émeute, et qui sont trop lâches pour attaquer ouvertement car toujours les intrigants se cachent derrière les mannequins que l'or semé à foison fait agir, souffrirez-vous plus longtemps les affronts sanglans dont ces intrus, ces

fantômes jaunes vous abreuvent sans cesse, et dont ils viennent de nouveau frapper la nation?

L'énergie de septembre serait-elle donc éteinte, au point de tolérer une audace aussi révoltante qu'inouïe? Les cendres des martyrs de nos immortelles journées sont encore remuantes et souffrent de la molle insouciance où semblent plongés ceux à qui ils ont légué la tâche d'extirper jusque dans sa tige l'insolent parti qui ne cesse de couvrir de boue l'oeuvre immortelle que vous avez commencée si glorieusement.

Depuis trois ans le lion sommeille, il est temps qu'enfin il se réveille.

Patriotes, combattants de septembre, c'est à nous à demander vengeance, puisque le gouvernement reste impassible devant ces injures, ces affronts continuels auxquels il semble s'habituer.

L'orangisme nous jette le gant, ramassons-le et courbons encore une fois ces insolens sicaires du despote dont la tête altièrè veut se relever, mais dont un souffle subit peut le faire tomber. Il faut anéantir cette race infernale, il faut que cette plante vénéneuse soit arrachée avec sa racine.

La lâcheté devient audace alors qu'on n'y met pas de bornes. L'exemple que nous avons sous les yeux en fait foi. Voyez jusqu'à quel point ils poussent l'excès de leurs insultes et comment ils nous bravent avec une impudeur révoltante. Une souscription est ouverte pour racheter les chevaux du prince d'Orange, notre plus cruel ennemi, et lui en faire hommage. Cette liste est audacieusement colportée et couverte de noms qui ne cessent de conspirer dans l'ombre contre la nation et le Roi qu'elle s'est choisi.

L'infâme journal Le Lynx, dépositaire des dégoûtantes insultes que cette hideuse feuille vomit journellement contre la Belgique et son digne chef, en a consigné les noms par ordre de ces monstres à face humaine. L'aristocratie s'y montre à nu, dans toute sa laideur, dans tout son despotisme; et ces mercenaires du plus fourbe des rois, et que nous livrons à la vengeance des bons patriotes, seront légués à l'opprobre par l'histoire, qui les qualifiera comme nous les qualifions dès aujourd'hui comme des traîtres; des apostats, des lâches!!!

Vive Léopold! vive la Belgique!

Guerre d'extermination aux ennemis du patrie!

3. BEROEPSPROFIEL VAN DE BEKLAAGDEN

Ongeschoolde arbeiders: 33

6 arbeiders

2 dagloners

4 arbeiders aan het Kanaal

1 arbeider bij een visboer

1 arbeider bij een borstelhandelaar

1 arbeider bij een koetsenmaker

1 arbeider bij een charcuterie

7 metselaarsgasten

1 slagersknecht

1 timmermansknecht

2 steenhouwers

1 kolendrager

1 koetsier

2 voerlui

1 boottrekker

1 wasvrouw

Ambachtslui: 19

1 drukker

1 slotenmaker

2 schrijnwerkers

3 kleermakers

6 schoenmakers

1 schilder

2 huisschilders

1 schilder van wagens

2 zadelmakers

Kleine zelfstandigen: 4

1 handelaar

1 ijzerhandelaar

1 landbouwer

1 tuinman

Geschoolde arbeiders: 12

1 blikslager
1 schulper
2 mecaniciens
1 timmerman
3 metselaars
1 kuiper
1 leidekker
1 katoenspinner
1 wever

Ambtenaren en militairen: 4

1 gepensioneerde septemberveteraan
1 oud-officier van de jagers te voet
1 wachtmeester
1 bediende bij het ministerie van Oorlog

Varia: 4

1 dansproost
2 dienstbodes
1 vrouw zonder beroep

Le pillage de la noblesse orangiste en avril 1834
Au-delà de la théorie du complot

GITA DENECKERE

RÉSUMÉ

Le pillage de la noblesse orangiste à Bruxelles les 5 et 6 avril 1834 n'a jamais été clairement élucidé. En général, les chercheurs suivent la théorie du complot jusqu'à un certain point, en affirmant notamment que les orangistes auraient eux-mêmes tenté de provoquer les pillages. Afin d'infirmer ces théories du complot, nous avons considéré le contexte historique de la période qui suit immédiatement la révolution. La vacance du pouvoir, comblée par la montée de Leopold Ier sur le trône, le chaos post-révolutionnaire et le désordre institutionnel, l'utilisation de la Constitution libérale belge par les orangistes, le patriotisme et la partialité des services d'ordre, ... constituent ici des éléments importants. Ils tracent les contours de la structure à l'intérieur de laquelle les actions se sont déroulées. La relation détaillée des événements du début avril 1834 permet de percevoir la dynamique des actions collectives. L'étude des acteurs et de leurs motivations fait comprendre qu'il ne s'agit pas du tout d'orangistes. Il convient ensuite de placer les pillages dans la perspective de l'histoire des mentalités, en faisant appel au mythe du bon roi et au concept de justice populaire. Ni des facteurs socio-économiques (le profil social des participants, la crise économique), ni des facteurs idéologiques (conscience nationale, ethnique ou de classe) ne peuvent expliquer de manière décisive pourquoi la foule a agi aussi radicalement, pour quelles raisons elle s'est mise à piller et s'est fait justice à elle-même.

Les théories du complot susmentionnées n'expliquent pas le pillage, mais constituent au contraire un objet d'histoire, en ce sens qu'elles ont joué un rôle considérable dans la justification des mesures répressives prises, par la suite, à l'encontre des orangistes. Les actions collectives ont par conséquent largement contribué à la consolidation de l'État belge et au bâillonnement de l'opposition orangiste.

The plundering of the Orangist nobility in Brussels in April 1834
Beyond the conspiracy theory

GITA DENECKERE

SUMMARY

The plundering of the Orangist nobility in Brussels on the 5th and 6th of April 1834 has never been elucidated in an adequate manner. Researchers mostly go along to a certain extent with the classical conspiracy theory that had the Orangists themselves purposefully pushing for plundering. In order to negate the conspiracy theory we first take into consideration the historical context of the immediate postrevolutionary period. The power vacuum that was filled by Leopold I's ascension to the throne, the postrevolutionary chaos and the institutional disorganization, the use that the Orangists made of the Liberal Belgian legislation, the patriotism and the bias of the officials responsible for order, ... are important elements here, which delineate the structure within which the events take place. The detailed account of the events at the beginning of April 1834 can also help in understanding the dynamics of the collective actions. The study of the actors and their motives makes clear that the Orangists were only very slightly involved. The plundering was subsequently put in perspective with historical insights into the myth of the good king and the concept of justice of the people as part of the conspiracy mentality. Neither the socio-economic factors (the social profile of the participants, the economic crisis), nor ideological factors (national, ethnic or class consciousness) were able to adequately explain why, in the end, the crowd acted so drastically, turned to plundering and took the law into its own hands.

The above-mentioned conspiracy theories do not explain the plundering, if anything they are apart of that history, in the sense that they played a significant role in the legitimization of the repressive measures which were afterwards taken against the Orangists. As a consequence the collective actions played an important role in the consolidation of the Belgian State and in the silencing the Orangist oppositon.